

Алесь Суша

Кім быў і хто для нас ёсць сёння Францыск Скарына

(працяг, пачатак у №1, 2017)

Каралеўскі сакратар

У біяграфіі Францыска Скарыны ёсць яшчэ адзін недастаткова вывучаны складаны аспект — гэта яго праца ў якасці сакратара караля Дацыі. Менавіта такія біяграфічныя звесткі пра Скарыну змешчаныя ў дакументах Падуанскага ўніверсітэта («secretarii Regis Daciae»¹⁴).

Скарыназнаўцы па-рознаму тлумачаць сэнс гэтых слоў. Некаторыя лічаць, што пад Дацыяй трэба разумець Дакію — гістарычную вобласць часоў антычнасці, дзе сёння знаходзяцца Румынія і Малдова. Аднак гэтыя землі на Балканах у часы Скарыны звычайна называліся Валахіяй. Да таго ж свайго караля тут зусім не было. На карысць дадзенай версіі ўскосна сведчыць хіба толькі той факт, што ў Валахіі якраз у той час друкар Макарый падрыхтоўваў свае кірылічныя выданні, і Скарына мог мець да гэтага некаторае дачыненне. Але дзеля справядлівасці трэба адзначыць: выданні Макарыя і Скарыны вельмі істотна адрозніваюцца нават візуальна¹⁵.

Таму большасць даследчыкаў схіляецца да думкі, што гутарка ідзе пра караля Даніі, пры двары якога мог служыць Францыск Скарына.

на. Як у тагачасным справаводстве італьянскіх універсітэтаў, так і ў міжнароднай карэспандэнцыі Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы пад Дацыяй звычайна разумелася менавіта Данія¹⁶.

Праца Скарыны ў Капенгагене, дзе сапраўды знаходзілася рэзідэнцыя караля Даніі, магла быць звязана з ажыўленнем дыпламатычных стасункаў Польшчы, Вялікага Княства Літоўскага і Дацкага каралеўства. Тэарэтычна Францыск Скарына мог быць сакратаром ці членам пасольства ад польскага караля і вялікага князя літоўскага Жыгімонта I, якое было накіравана ў Капенгаген у 1509 годзе для заключэння дагавору аб дружбе. У тыя гады Данія знаходзілася ў сітуацыі канфлікту з суседняй моцнай Швецыяй і таму была зацікаўлена ў заключэнні саюза з іншымі краінамі. Пасля вяртання пасольства на Радзіму Скарына меў магчымасць застацца ў канцылярыі дацкага караля Ханса.

Праца Скарыны ў дыпламатычных місіях і ў якасці каралеўскага сакратара сведчыць таксама пра яго схільнасці да вывучэння замежных моў, а ў прыватнасці — пра добрае валоданне лацінскай мовай як мовай міждзяржаўных стасункаў. Гэтыя веды спатрэбіліся яму ў далейшым пры перакладзе Бібліі. З іншага боку, сакратарская праца спрыяла наладжванню стасункаў з еўрапейскімі дзяржаўнымі дзеячамі, вучонымі, педагогамі і інш. Дацкі кароль, магчыма, улічваў таксама, што Скарына бліскуча валодаў беларускай і польскай мовамі — дзяржаўнымі мовамі саюзных Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага.

¹⁴ Shutava, V. Again about Skaryna in Padua: circumstances / V. Shutava // Belarusian Review. — 2015. — Vol. 27. № 1. — P. 24.

¹⁵ Немировский, Е. Л. Франциск Скорина: жизнь и деятельность белорусского просветителя / Е. Л. Немировский — Минск: Мастацкая літаратура, 1990. — 597 с. — С. 135—137.

¹⁶ Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына: у паціне версій, стэрэатыпаў і міфаў / Г. Я. Галенчанка // Российские и славянские исследования: науч. сб. / Белорус. гос. ун-т.; отв. редакторы: А. П. Сальков, О. А. Яновский [и др.]. — Минск, 2008. — Вып. 3. — С. 127.

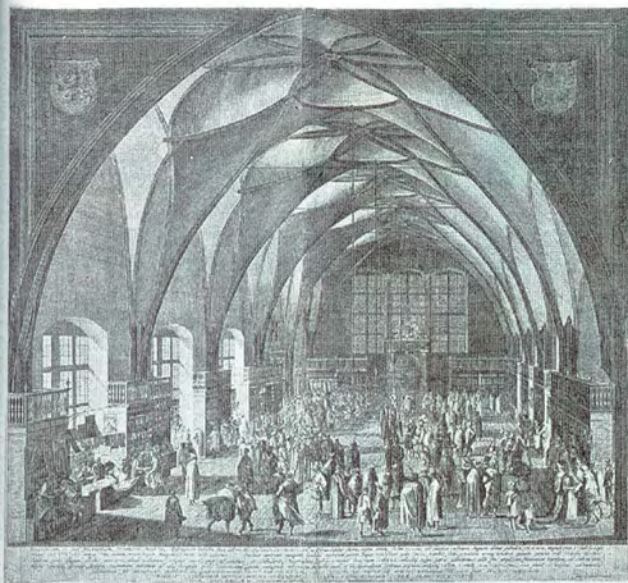
Пра незразумелыя літаркі на вокладцы праекта “Варштат”

З нумара ў нумар, ад студзеня да снежня 2017-га на вокладцы сур’ёзнага праекта, прысвечанага значнай даце, размяшчаецца абракадабра?!

Ніякая не абракадабра, а... арбадакарба. Бааракадрба. Аьматацаьма. F,hfrflf,hf. Бвсблбевсб. Што мы выкарысталі для зашыфравання такога простага слова “абракадабра” — тарабарскую граматы, мудрую літарэю, шыфр пад назвай ROT1, іншыя перастановачныя ключы?

На вокладцы нашага праекта размяшчаецца не абракадабра, а зашыфраваная частка выразу. Займець цэлы зашыфраваны выраз магчыма толькі пры чытанні ўсіх нумароў “Маладосці” за год. Сабраўшы часткі ў парадку, які супадае з нумарацыяй часопіса, знайшоўшы ключ і расшыфрававшы выказванне, можна атрымаць ад “Маладосці” шыкоўны прыз!

Месца выдачы прызоў — рэдакцыя “Маладосці”. Тэрмін выдачы: 25—31 снежня 2017 года.

Уладзіславаўская (тронная) зала Каралеўскага палаца ў Празе (гравюра пачатку XVII стагоддзя).

На гэтым сакратарская праца Скарыны магла не закончыцца. Некаторыя даследчыкі лічаць: ён мог знаходзіцца ў складзе дэлегацыі вялікага князя літоўскага і польскага караля Жыгімонта Старога на Венскім кангрэсе 1515 года¹⁷. Тут абмяркоўваліся дачыненні паміж еўрапейскімі дынастыямі, а найперш ішла гаворка пра дынастычныя стасункі чэшскіх каралёў з дынастыяй Ягелонаў. Пасля завяршэння кангрэса Скарына мог застацца ў Празе, каб працягваць службу пры двары маладога чэшскага караля Людовіка — пляменніка Жыгімонта Старога, што ў далейшым магло паспрыяць пачатку выдавецкай дзейнасці Скарыны ў Празе.

Сакратар віленскага біскупа

Вядомай і вельмі ўплывовай асобай у Вялікім Княстве Літоўскім быў віленскі каталіцкі біскуп (епіскап) Ян. Апрача таго, што ён кіраваў усёй каталіцкай царквой у дзяржаве, ён яшчэ ўваходзіў у склад самых высокіх органаў

Палац вялікіх князёў літоўскіх у Вільні.

Палац віленскіх біскупаў на гравюры Напалеона Орды канца XIX стагоддзя.

Палац віленскіх біскупаў (цяпер Прэзідэнцкі палац) у 1850 годзе.

¹⁷ Dobrovsky, J. Littrische Nachrichten von einer auf Veranlassung der Buchmischen Gesselschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Russland / J. Dobrovsky. — Praga, 1796. — S. 105.

Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына: у паціне версій, стэрэатыпаў і міфаў / Г. Я. Галенчанка // Российские и славянские исследования: науч. сб. / Белорус. гос. ун-т.; отв. редакторы: А. П. Сальков, О. А. Яновский [и др.]. — Минск, 2008. — Вып. 3. — С. 127.

Віленскія замкі і Кафедральны храм горада - раздэнцыя каталіцкага епіскапа (гравюра Т. Макоўскага 1604 года).

Святы Еранім за працай - гравюра А. Дзюрэра з выявай найбольш вядомага перакладчыка Бібліі, які быў узорам для Скарыны (1514).

кіравання Вялікага Княства Літоўскага. Быў і суб'ектыўны фактар, які значна ўзвялічваў ролю біскупа Яна ў краіне: ён з'яўляўся пазашлюбным сынам вялікага князя Вялікага Княства Літоўскага і караля польскага Жыгімонта Старога.

Як вядома, у 1519 годзе Ян стаў віленскім біскупам. Магчыма, менавіта па гэтай прычыне Францыск Скарына вырашыў пакінуць Прагу і працягнуць сваю працу ў Вільні. Як сведчаць дакументы 1525 года, Францыск Скарына працаваў непасрэдна пры двары віленскага біскупа¹⁸. Згадаем, што менавіта ў гэтым годзе выйшаў і яго «Апостал». Магчыма, Ян быў апекуном выдавецкай дзейнасці Скарыны ў Вільні.

Безумоўна, праца ў якасці сакратара каталіцкага архірэя патрабавала не толькі добрага ведання лацінскай, беларускай і польскай моў, але і добрай арыентацыі ў хрысціянскай дагматыцы, здольнасці шукаць і знаходзіць паразуменне паміж канфесіямі. Магчыма, Францыск Скары-

на атрымаў, апрача філасофскай і медыцынскай адукацыі, таксама і адукацыю багаслоўскую. Без гэтага цяжка сабе ўявіць як яго працу над перакладам, выданнем і тлумачэннем кніг Бібліі, так і працу сакратаром епіскапа.

Перакладчык

Самая вялікая справа жыцця Францыска Скарыны — пераклад і выданне кніг Бібліі для суайчыннікаў. Гэта місія вымала вырашэння некалькіх задач, першай з якіх з'яўляецца падрыхтоўка перакладу Святога Пісання.

Надзвычай актыўная выдавецкая дзейнасць нашага земляка ў Празе на працягу кароткага храналагічнага перыяду можа сведчыць пра тое, што ёй папярэднічала працяглая праца над перакладам кніг Бібліі, якая пачалася задоўга да выхату кніг з друку. Верагодна, гэта адбылося адразу пасля заканчэння Скарынам Кракаўскага ўніверсітэта ці пасля атрымання ім ступені доктара медыцыны.

¹⁸ Гячаўскас, Э. Францыск Скорина — секретарь виленского епископа Иоанна из князей литовских / Э. Гячаўскас // Федоровские чтения 1982 : материалы научной сессии, посвященной теме "История книги в Литве. Русско-литовские книжные связи", 1982 г., Вильнюс / ответственный редактор Е. Л. Немировский. — Москва, 1987. — С. 62.

Вялікай мужнасці ад асветніка патрабавала нават само толькі жаданне даць сваім землякам, прычым не толькі багатым і высокаадукаваным, але ўсім («люду паспалітаму»), магчымасць прачытаць самую галоўную кнігу тагачаснага свету — Біблію — на жывой і зразумелай народу мове. У тыя часы падобныя пачынанні з афіцыйнага пункту гледжання каталіцкай і праваслаўнай царкваў зусім не віталіся, а часам нават успрымаліся як абсалютна немагчымыя. Вельмі часта менавіта з працай над перакладам Бібліі на нацыянальныя мовы былі звязаны царкоўныя рэформы і змены ва ўсім грамадстве. Што ж казаць, калі большасць перакладаў Бібліі на нацыянальныя мовы была зроблена менавіта царкоўнымі рэфарматарамі, стаўленне да якіх афіцыйная царква мела вельмі негатыўнае (напрыклад, пераклад Лютэрам Бібліі на нямецкую мову, гусітамі — на чэшскую і інш.).

Тым не менш эпоха Адраджэння стварыла магчымасці для таго, каб Святое Пісанне пабачыла свет на розных мовах. Скарына называў свой пераклад Бібліі «рускім», што ў тэрміналогіі таго часу азначае — беларускім. Трэба прызнаць, што арыентацыя гэтага выдання на выкарыстанне ва ўжытку праваслаўнай царквы патрабавала захавання выпрацаваных стагоддзямі традыцый. Таму правільней было б сказаць, што пераклад Бібліі быў зроблены Скарынам на царкоўнаславянскую мову ў беларускай рэдакцыі. Пры гэтым каментары, прадмовы і пасляслоўі да кожнай сваёй кнігі Скарына напісаў па-беларуску.

Ужо ў першым выданні Францыска Скарыны «Псалтыр» (1517) незразумелыя месцы ў царкоўнаславянскім тэксце былі патлумачаны больш зразумелымі роднымі словамі на палях. Скарынава рэдакцыя Бібліі выяўляе выдавочныя рысы беларускай лексікі, марфалогіі і фанетыкі.

Такія ж асаблівасці былі характэрны для больш ранніх рукапісных кніг Святога Пісання, якія ствараліся на беларускіх землях.

Важнейшай крыніцай для перакладу Скарынам Бібліі павінны былі служыць ранейшыя рукапісныя пераклады на царкоўнаславянскую мову, класічныя тэксты на старажытных мовах (грэчаскай, лацінскай, іўрыце), першыя пераклады Бібліі на жывыя еўрапейскія мовы. Сярод апошніх, як лічыцца, найбольшы ўплыў на пераклад Францыска Скарыны зрабіла чэшскае выданне Бібліі, зробленае ў Венецыі ў 1506 годзе¹⁹. Тым самым забяспечвалася спалучэнне ў яго выданнях агульнаеўрапейскіх хрысціянскіх традыцый і традыцый славянскага свету.

Стваральнік літаратурнай мовы

Скарына як мовазнавец пакуль недастаткова ацэнены. Тым не менш, часам даводзіцца сустракаць выказванне пра яго як пра стваральніка беларускай літаратурнай мовы. І меркаванне гэта мае пад сабою некаторую глебу.

Эпоха Адраджэння стварыла неабходныя ўмовы для фарміравання і ўнармавання нацыянальных моў і стварэння на іх аснове нацыянальных літаратур. Многія мовы прайшлі шлях ад рэгіянальных гаворак, дыялектных утварэнняў да ўзроўню нацыянальных моў. І, як паказваюць многія даследаванні, вялікае значэнне ў гэтым працэсе мелі пераклады Святога Пісання²⁰ на гэтыя мовы.

У гэтым сэнсе можна ўпэўнена сказаць: Францыск Скарына стаяў ля вытокаў станаўлення нацыянальнай літаратурнай мовы²¹. Дзякуючы яго багатай пісьмовай спадчыне мы займелі вялікі пласт нацыянальнай літаратуры XVI стагоддзя з цэлым шэрагам яркіх паслядоўнікаў —

¹⁹ Načeva-Marvanová, M. Stratifikace bohemismů ve Skarynově překladu Bible (Píseň Písni, 1518) — pohled na Skarynu z českého břehu / M. Načeva-Marvanová // České vědomí Bělarusi. — Praha, 2013. — S. 300—314.

Vladimirovas, L. Pranciskus Skorina — Vilnius spaudos pradininkas / L. Vladimirovas. — Vilnius: Valstybine politines ir mokslines literaturos leidykla, 1956. — P. 18.

²⁰ Klemensiewicz, Z. Historia języka polskiego / Zenon Klemensiewicz — Cz. 1. Doba staropolska. — Warszawa, 1961. — S. 18—19.

Свяжынскі, У. Праблема ідэнтыфікацыі афіцыйнай мовы Вялікага Княства Літоўскага / У. Свяжынскі // Metriciana: даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага / АДДЗЕЛ спецыяльных гістарычных навук Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. — Мінск, 2001. — Т. 1. — С. 109—136.

Свяжынскі, У. Ідэі Рэфармацыі і моўная сітуацыя ў Вялікім Княстве Літоўскім / У. Свяжынскі // Франціск Скорина і Вільнюс: сб. матэрыялаў республіканскай навуковай канферэнцыі, посвящённай 500-летию со дня рождения Франціска Скорины / сост. Л. Судавічэне. — Вільнюс, 1991. — С. 87—91.

²¹ Яскевіч, А. Францыск Скарына як духоўны пісьменнік / А. Яскевіч // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў. — Мінск, 1998. — Кн. 9: Беларусіка/гал.рэд. А. Мальдзіс. — С. 70.

рэфарматараў і пісьменнікаў, якія ўзнялі родную мову на вышыню дасканалай і самабытнай літаратурнай мовы. Мовы многіх нашых суседзяў дасягнулі такога ўзроўню стагоддзямі пазней²². Магчыма, менавіта дзякуючы адданай працы Францыска Скарыны і яго паслядоўнікаў, у XVI стагоддзі беларуская мова ў поўнай меры аформілася як дзяржаўная мова шматнацыянальнага Вялікага Княства Літоўскага.

Як засведчылі айчынныя і замежныя навукоўцы, моўнае наватарства Францыска Скарыны займала і займае пачэснае месца ў слоўнікавым складзе беларускай мовы з даўніх часоў да нашых дзён²³. Выданні Францыска Скарыны ўяўляюць сабой вялікую каштоўнасць для тых, хто хоча прасачыць гістарычны шлях станаўлення беларускай літаратурнай мовы, фарміравання яе асноўных рыс і замацавання важнейшых моўных правіл.

Дзякуючы пашырэнню друкаванай кнігі (у адрозненне ад адзінкавых асобнікаў рукапіснай кнігі) беларускае слова ўвайшло ў кола еўрапейскага і агульнасусветнага моўнага працэсу. Тым самым перад замежнай чытацкай аўдыторыяй паўстала не толькі беларуская кніга, але і ўся беларуская культура.

Духоўны пісьменнік

Скарынава слова вабіць да сябе не толькі даследчыкаў, але і аматараў прыгожага пісьменства. Паэтычнасць, афарыстычнасць, эмацыйная выразнасць у тэкстах Скарыны сведчаць пра яго вялікі пісьменніцкі талент. Дасканалая стылістыка сказаў і майстэрскае кампанаванне тэксту дазволілі аўтару раскрыць даволі складаныя багаслоўскія і філасофскія праблемы ў даступнай форме. Гэтаму спрыяе таксама наяўнасць паслядоўнай і лагічнай структурнай будовы прадмоў Скарыны: услед за уступам ідзе асноўны аповед, пасля аўтар займаецца распрацоўкай

праблемы (тлумачэннем і даказаннем сваёй пазіцыі і абвяржэннем процілеглай), а напрыканцы знаходзіцца заключэнне.

У межах адносна невялікіх аўтарскіх твораў беларускага асветніка мы знаходзім спалучэнне розных стыляў пісьма, розных жанраў і форм, што звязана з тымі вялікімі і рознааспектнымі задачамі, якія ставіў перад сабою Францыск Скарына. У яго прадмовах спалучаюцца элементы каментарыя, аповеду, пропаведзі, гімна, экзэгезы (тлумачэння Святога Пісання)²⁴.

Творы Скарыны — гэта не маналог разумнага настаўніка, а дыялог з чытачом, сумоўе. Чытаючы яго кнігі, міжволі адчуваеш, што аўтар выкладае сутнасць праблемы неформальна і прыводзіць аргументы на карысць свайго бачання. Ён вядзе зацікаўленую, эмацыйную адрасную дыскусію з чытачом і звяртаецца не да абстрактнага субяседніка, што часта можна бачыць у сярэднявечных тэкстах, а да жывога і канкрэтнага чытача.

Не менш таленавіта Францыск Скарына выявіў сябе як аўтар гімнаграфічных твораў²⁵. Нездарма яго называюць часам «знакамітым рыцарам сваёй эпохі»²⁶, бо канцэнтраванасць стылявых прыёмаў і сродкаў у яго творах нярэдка проста ўражае. Пры гэтым зайздросная тэхніка красамоўства заўсёды ўпарадкаваная і адухоўленая яго тонкім густам мастака і пачуццём меры. У прыватнасці, «Прадмова» Францыска Скарыны да ўсёй Бібліі, змешчаная ім у Кнізе Быцця (Прага, 1519), — гэта нішто іншае, як гімн Кнізе Кніг, Бібліі, створаны таленавіта, вельмі ўмела і па-мастацку дасканалая.

Прадмовы Скарыны не толькі дапаўняюць асноўны тэкст біблейскіх кніг, але і выступаюць у ролі самадастатковых твораў прыгожага пісьменства. Нездарма ўжо ў наш час іх не раз выдавалі ў выглядзе асобных зборнікаў твораў і ўключалі ў склад анталогій і хрэстаматый па беларускай літаратуры²⁷.

²² Яскевіч, А. Францыск Скарына як духоўны пісьменнік / А. Яскевіч // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў. — Мінск, 1998. — Кн. 9: Беларусіка/ гал.рэд. А. Мальдзіс. — С. 70.

²³ Анічэнка, У. Моўнае вар’іраванне ў выданнях Скарыны / У. Анічэнка // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў. — Мінск, 1998. — Кн. 9: Беларусіка/ гал.рэд. А. Мальдзіс. — С. 123.

²⁴ Яскевіч, А. Францыск Скарына як духоўны пісьменнік / А. Яскевіч // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў. — Мінск, 1998. — Кн. 9: Беларусіка/ гал.рэд. А. Мальдзіс. — С. 73—76.

²⁵ Дарашкевіч, В. Вялікі ўсходнеславянскі першадрукар і асветнік-гуманіст / В. Дарашкевіч // Францыск Скарына: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. — Мінск, 1988. — С. 29.

²⁶ Яскевіч, А. Францыск Скарына як духоўны пісьменнік / А. Яскевіч // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў. — Мінск, 1998. — Кн. 9: Беларусіка/ гал.рэд. А. Мальдзіс. — С. 76.

²⁷ Беларуская літаратурная спадчына: анталогія: у 2 кн. / укладальнікі: С. Курбанова, А. Суша, Г. Галенчанка, В. Руск, І. Зайцаў, П. Лапо. — Мінск: Беларуская навука, 2011. — Кн. 1. — 1028, [1] с. — С. 169—177.
Гарэцкі, М. Хрэстаматыя беларускай літаратуры, XI век — 1905 год. / М. Гарэцкі — Вільня: Віленскае беларускае выдавецтва Б. Клецкіна, 1922. — 264 с. — С. 29—32.

Славянамоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага XVI—XVIII стст. / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы; укладанне, прадмова і каментарыі А. Бразгунова. — Мінск: Беларуская навука, 2011. — 901 с. — С. 42—43.

ЦАРЬСТВЪ :-

ЦАРЬ ДѢДЪ ИГРАЕТЪ ВЪРЪСЛЕ НЕСА КИВОТЬ ГЛѢНЬ:
ЦАРИЦѢ МИХОЛЬ ВИДѢ ИПОГОРДѢ ИБѢ НЕПЛОДНА :-

НТОРЫІ КНИГИ ЦАРЬСТВЪ ПОЧИНАЮТЬ
СЯ • ЗЪПОЛНЕ ВЫЛОЖЕНЫ ИЯРЪСЬ
КНИ ІЯ ЗЫКЪ • ДОКТОРОМЪ ФРАНЦИ
СКОМЪ СКОРНИНЫМЪ СЫНОМЪ СПЛОЦЬКА :-

«Першы беларускі паэт»

Францыска Скарыну можна абгрунтавана лічыць першым беларускім паэтам, аўтарам першых вершаў на беларускай (старабеларускай) мове. Яго папярэднікі часоў Сярэднявечча, нават такія вядомыя і таленавітыя творцы, як Кірыла Тураўскі, не пісалі па-беларуску і не стваралі вершаваныя творы ў сучасным разуменні гэтага паняцця. Некаторыя сучаснікі Скарыны і прадстаўнікі эпохі Адраджэння, напрыклад, Мікола Гусоўскі, таксама звярнуліся да паэтычнай творчасці, але пры гэтым перавагу аддалі класічным мовам (лацінскай).

Скарына ж звярнуўся да вершатворчасці па-беларуску. Больш таго, дзякуючы кнігадрукаванню гэтыя творы трапілі на старонкі тыражных

выданняў і захаваліся для нашчадкаў — прайшлі праз стагоддзі войнаў і разрухі і сёння сведчаць пра багацце і веліч нашай культуры.

Прыблізна ў часы Францыска Скарыны адбылася распаўсюджанне ў Еўропе і на беларускіх землях у прыватнасці сілабічнага вершаскладання. Сутнасць сілабікі — у чаргаванні аднолькавай колькасці складоў у вершаваных радках. Асноўнымі рытмастваральнымі кампанентамі сілабічнага верша, апроча гэтага, з'яўляюцца міжрадковыя паўзы, падобныя заключныя склады радкоў, паўтаральная сугучнасць асобных слоў ці іх частак і інш.

Можна сказаць, што менавіта дзякуючы Францыску Скарыне сілабічная паэзія прыйшла ў Беларусь²⁸. Калі прааналізаваць яго творы, то няцяжка ў асобных з іх выявіць рысы першых вершаў. Асобныя радкі гэтых вершаў моцна нагадваюць адзін аднаго па сваёй будове і структуры, назіраецца і выразнае імкненне да роўнаскладовасці.

Падобныя прыклады пачатковага вершаскладання мы знаходзім як у пражскіх, так і ў віленскіх выданнях Скарыны. Больш таго, беларускі асветнік рызыкуе прадставіць у вершаванай форме не толькі ўласныя словы, але і словы Святога Пісання і нават Божыя заповеты. У прыватнасці, у сваёй прадмове да кнігі Выхад (Прага, 1519) Скарына падае ў кароткай вершаванай форме знакамiтыя дзесяць Божых Запаведзяў, ці Дэкалог.

Важна, што пасля вяртання на радзіму, у сталіцу беларуска-літоўскай дзяржавы Вільню, Скарына працягнуў свае паэтычныя заняткі і ўжо ў першым сваім віленскім выданні — «Малой падарожнай кніжцы» — змясціў некалькі сваіх вершаваных твораў, у тым ліку акараверш «Делал доктор Скоринич» у складзе «Акафіста найсалодкаму імені Ісусаву»²⁹.

Такім чынам, паэтычная спадчына Францыска Скарыны ўяўляе сабой першаўзоры беларускай паэзіі, а самога Скарыну можна лічыць першым уласна беларускім паэтам.

²⁸ Яскевіч, А. Францыск Скарына як духоўны пісьменнік / А. Яскевіч // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў. — Мінск, 1998. — Кн. 9: Беларусіка/ гал.рэд. А. Мальдзіс. — С. 84.

²⁹ Sokolová, F. K 500. výročí narození F. Skoryny / F. Sokolova // Francisko Skoryna v díle českých slavistů: Sborník k 500 jubileu narození významného běloruského humanisty, 1490—1990; Vyber uspor.: Františka Sokolová. — Praha: Národní knihovna: Slovanská knihovna, 1992. — S. 13.

Дарашкевіч, В. Вялікі ўсходнеславянскі першадрукар і асветнік-гуманіст / В. Дарашкевіч // Францыск Скарына: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. — Мінск, 1988. — С. 29.

Сярэднявечны паэт на выяве ў
рукапісным ініцыяле.

Багаслоў. Карціна Сандра Баціцэлі (каля 1480 года).

Багаслоў

Узяць на сябе адказнасць за аналіз, пераклад і каментаванне Святога Пісання мог далёка не кожны нават самы адукаваны чалавек. На Радзіме Скарыны на такі крок не асмельваліся нават прадстаўнікі царкоўнай іерархіі. Звычайна ў выглядзе рукапісаў распаўсюджваліся толькі кнігі, прызначаныя для набажэнства (літургічныя кнігі), у той час як кнігі Бібліі (і асабліва Старога Запавету) вельмі рэдка перапісваліся, бо гэта праца патрабавала вельмі добрай багаслоўскай падрыхтоўкі.

Запланаванае беларускім асветнікам не магло не ўражваць сучаснікаў. Ён меў намер не толькі самастойна перакласці вельмі складаныя для разумення тэксты Кнігі Кніг на родную мову і тым самым зрабіць іх даступнымі для разумення шырокім колам насельніцтва, але таксама патлумачыць значэнне кожнай з кніг, пракаментавачь складаныя эпизоды, ідэі і паняцці.

Бясспрэчна, прапануючы ўвазе чытача сваё тлумачэнне Святога Пісання, Францыск Скарына працягвае традыцыю сярэднявечных і рэнесансных багасловаў, а таму прапануе тым жа іншым ідэям, абапіраючыся на аўтарытэт тэкстаў самой Бібліі і выказванні найбольш вядомых і аўтарытэтных аўтараў мінулага — айцоў царквы. Праведзены даследчыкамі аналіз тэкстаў Скарыны дазваляе вылучыць шырокае кола такіх аўтараў, на якіх спасылаецца ці творы якіх цытуе Францыск Скарына. Сярод іх Васіль Вялікі, Рыгор Дваяслоў, Еранім Стрыдонскі, Феадосій, Феадарыт Кіпрскі, Ераней Ліёнскі, Ісак і Яфрэм Сірыны, Арыген, Іаан Дамаскін і іншыя³⁰.

Выданне тэксту Бібліі з аўтарскімі каментарамі свецкага чалавека, які не мае духоўнага сану, было абсалютна нечаканым як для праваслаўнай, так і для каталіцкай царквы. Падобныя погляды (якраз у часы Скарыны) пачалі выказваць рэфарматары альбо пратэстанты, у сувязі з чым некато-

³⁰ Немировский, Е. Л. Франциск Скорина: жизнь и деятельность белорусского просветителя / Е. Л. Немировский — Минск: Мастацкая літаратура, 1990. — 597 с. — С. 354.

рыя айчынныя і замежныя даследчыкі выказвалі меркаванне пра магчымую сувязь Францыска Скарыны з пратэстанцкім рухам Еўропы³¹. У той жа час у творах Скарыны няма крытыкі ў адрас той ці іншай царквы, як няма і выхвалення заслуг іх кіраўнікоў — рымскіх пап ці ўсходніх патрыярхаў. Ён застаецца па-за полем спрэчак з пратэстантамі, якія займалі розум многіх багасловаў таго часу.

У сувязі з чым існуе думка, што Францыск Скарына мог падтрымліваць ідэі царкоўнай уніі — уз'яднання розных цэркваў у адну, як было ў часы Хрыста³². Гэта думка таксама не пазбаўленая падстаў. Яшчэ ў XV стагоддзі дадзеная ідэя была вельмі папулярнай у беларускім грамадстве, і, напрыклад, большасць праваслаўных мітрапалітаў таго часу яе актыўна падтрымлівала, а ў XVI стагоддзі такая ўнія нават была заключана і стала самай удалай спробай саюза заходняй і ўсходняй цэркваў з усіх вядомых.

Сінтэз розных рэлігійных традыцый назіраецца і ў тым, якія крыніцы скарыстаў Францыск Скарына для перакладу кніг Бібліі. Нам сёння дакладна вядома, што ён карыстаўся і каталіцкімі рэдакцыямі Святога Пісання (Вульгата), і каментарамі каталіцкіх багасловаў, і праваслаўнымі рукапіснымі спісамі, і гусіцкай (пратэстанцкай) Чэшскай Бібліяй, і старажытнымі яўрэйскімі арыгінальнымі тэкстамі, і творамі антычных мысліцеляў.

Асветнік

Самае каштоўнае з усяго, што пакінуў нашчадкам Францыск Скарына, — гэта мудрасць яго пасланняў і казанняў, якая засталася на старонках кожнай выдадзенай ім кнігі ў выглядзе аўтарскіх прадмоў. Дзейнасць Скарыны ў Празе і Вільні мела па сутнасці хрысціянскі асветніцкі характар. Яго кнігі Святога Пісання знаёмілі адукаваных жыхароў Беларусі і іншы «паспаліты люд» з гісторыяй хрысціянскай веры, яе сутнасцю і канонамі.

Премудрость Божия

ПРЕМУДРОСТИ БОЖИЕЙ КНИГА ПОЧИНЯЕТСЯ • ЗЪПОЛНЕНЬ ВЪЛОЖЕНА НА РУССКОМЪ ЯЗЫКЪ • ДОКТОРОМЪ ФРАНЦИСКОМЪ СКАРИНЫНЫМЪ СЫНОВЪ • ИЗЪДАВАННОГО ГРЯДЯ ПОЛОЦЬКА :-

Аднак друкаванае слова Скарыны было прызначана не толькі для інфармавання насельніцтва ці ўжыткавага выкарыстання ў хрысціянскіх храмах, але найперш для фарміравання сапраўднага грамадзяніна сваёй дзяржавы, адукаванага і добра выхаванага. У творах асветніка можна ўбачыць, як услаўленне боскіх і царкоўных заветаў спалучалася з разуменнем важнасці свецкіх навук і адукацыі, веданнем айчыннай і сусветнай гісторыі. У спадчыне Скарыны спалучаюцца рэлігійны і свецкі кірункі выхавання чалавека. Яго кнігі знаёмілі беларусаў з духоўнымі дасягненнямі хрысціянскага свету, іншымі народамі і дзяржавамі, іх сузыхаццём і лёсамі.

Ужо першыя словы самай першай кнігі Скарыны, якой быў Псалтыр, тлумачаць яго асветніцкія мэты: «Усё Пісанне боганатхнёнае, карыснае для

³¹ Sielawa, A. A. Antelenchus, czyli odpis na script uszczypliwy zakonników cerkwie odstępney s. Duchu, Elenchus nazwany / A. A. Sielawa. — Wilno, 1622. — S. 53.

Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына: у паціне версій, стэрэатыпаў і міфаў / Г. Я. Галенчанка // Российские и славянские исследования: науч. сб. / Беларус. гос. ун-т; отв. ред. А.П. Сальков, О.А. Яновский — Минск: БГУ, 2008. — Вып. 3. — С. 123—136. Пад штандарам Эвангелья. Прадмова // Arche. — 2012. — № 1—2. — С. 8—17.

³² Мальдзіс, А. І. Францыск Скарына як прыхільнік збліжэння і ўзаемаразумення людзей і народаў / А. І. Мальдзіс. — Мінск: Навука і тэхніка, 1988. — 34 с.

навучання і для выкрыцця, для выпраўлення і для настаўлення ў праведнасці, каб быў дасканалы Божы чалавек і да ўсякае добрае справы падрыхтаваны». Гэтыя словы апостала Паўла як найлепш ілюструюць Скарынава імкненне — «каб быў дасканалы Божы чалавек і да ўсякае добрае справы падрыхтаваны».

Францыск Скарына бачыў у друкаванай кнізе³³ невычарпальныя магчымасці духоўнай асветы людзей. Праз кнігу ён спадзяваўся данесці да ўсіх сваіх суайчыннікаў багацце чалавечай думкі і найвышэйшыя маральныя прынцыпы, выпрацаваныя чалавечай цывілізацыяй. І Скарына не памыліўся: на некалькі стагоддзяў наперад друкаваная кніга стала (у тым ліку дзякуючы яму) важнейшым сродкам выхавання і асветы беларускага грамадства. Менавіта праз кнігу ў далейшым распаўсюджваліся ўсе важнейшыя ідэі і погляды, у кнізе знайшлі сваё адлюстраванне ўсе навуковыя адкрыцці, менавіта на выкладзеных у кнізе звестках выходзіліся і працягваюць выходзіцца новыя пакаленні беларусаў.

Як вялікі асветнік свайго часу ён заклікаў да гуманізму, павышанай цікавасці да чалавечай асобы, скіроўваў сваіх суайчыннікаў да асветы. Менавіта так выявілася яго місія як прапаведніка Рэнесансу на беларускай зямлі. Але ў гэтым і прыцягальнасць Скарыны для нас, людзей XXI стагоддзя: яго спадчына, яго духоўныя паслання актуальныя заўсёды.

Філасаф

Францыск Скарына не пісаў адмысловых філасофскіх трактатаў, не чытаў студэнтам добра структураваныя лекцыі па філасофіі і не называў сябе філасафам. Але многія сучасныя даследчыкі ўпэўнена называюць Скарыну вялікім мысліцелем і філасафам.

Філасофія Скарыны не мела выяўлення як асобная тэарэтычная дактрына, але спалучалася з яго асветніцкай і багаццёўскай працай. Менавіта таму ўсё багацце філасофскіх ідэй чалавецтва, уся мудрасць ранейшых пакаленняў, на думку Скарыны, сканцэнтравалася ў Кнізе Кніг — Бібліі. У сваёй «Прадмове да ўсёй Бібліі» Скарына піша:

«Querrois cōmentator»

«У гэтай кнізе пачатак і канец усёй прыроднай мудрасці; Бог Усемагутны пазнаецца. У гэтай кнізе запісаныя ўсе законы і правы, якімі людзі павінны кіравацца на зямлі. У гэтай кнізе знойдзеце любыя лекі для душы і цела. Тут пабожнае навучанне філасофіі, што трэба любіць Бога дзеля саміх сябе і бліжняга дзеля Бога. Тут парадак усялякага людскога і любога гарадскога сходу, калі праз веру, спалучэнне любові і згоды памнажаецца грамадскае дабро. Тут дастатковы выклад сямі вызваленых навук».

Шматлікія прадмовы і пасляслоўі беларускага мысліцеля маюць відавочны асветніцкі, пазнавальны, навучальны, філасофскі і маральна-выхаваўчы кантэкст. Апрача непасрэдных звестак пра тых ці іншых біблейскіх персанажаў, пра асноўныя падзеі з хрысціянскага мінулага, ў іх можна знайсці настаўленні асветніка, парады і падказкі адносна таго, да якога ідэалу сапраўднага чалавека неабходна рухацца.

Аверос (Ібн Рушд) - знакаміты арабскі філосаф XII стагоддзя, чые погляды паўплывалі на ідэі Скарыны. Гравюра XVI стагоддзя.

³³ Дарашкевіч, В. Вялікі ўсходнеславянскі першадрукар і асветнік-гуманіст / В. Дарашкевіч // Францыск Скарына: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. — Мінск, 1988. — С. 23.

У творчай спадчыне Францыска Скарыны мы знаходзім глыбока жыццёвыя погляды на чалавечае існаванне, на жыццё і смерць, каханне і нянавісць... Ён здолеў прапанаваць свайму чытачу аўтарскае бачанне многіх з найбольш складаных «вечных пытанняў» чалавечага існавання.

У філасофска-эстэтычнай думцы Скарыны разуменне добра і прыгажосці было цэласным і арыентавала чалавека на захаванне грамадскай справядлівасці і высокую маральнасць. Менавіта таму ў яго творчасці мы бачым, з аднаго боку, спалучэнне услаўлення хрысціянскіх ісцін і каштоўнасцей (добра), а з другога — арыентацыю на гуманістычныя ідэалы рэнесанснай культуры і імкненне да гармоніі (прыгажосці).

Тым звыном, якое злучала дабро і прыгажосць, для Скарыны быў ідэал справядлівага і дасканаллага чалавека³⁴. Што важна, вялікі мысліцель імкнуўся не толькі збалансаваць хрысціянскія погляды з адраджэнскім разуменнем чалавека, але і перанесці гэта на рэальнае, зямное яго быццё.

Правазнавец

Францыска Скарыну можна лічыць адным з першых у Беларусі тэарэтыкаў прававога грамадства.

Уласнае бачанне прававой сістэмы ён найбольш грунтоўна выклаў у прадмове («Сказанні...») да Кнігі Другі Закон (Прага, 1519). У дадзеным тэксце Францыск Скарына прадстаўляе канцэпцыю двух законаў — натуральнага (напісанага Богам у сэрцах людзей) і пісанага (зафіксаванага ў Святым Пісанні ці законах людзей).

Першаснае значэнне Скарына, як і многія яго папярэднікі, аддаваў натуральнаму праву («прырожэнаму закону»)³⁵. Многія сярэднявечныя вучоныя і багасловы (як Фама Аквінскі) выводзілі асновы натуральнага права з вечнага закону божай мудрасці — універсальнага закону сусвету³⁶. Сам жа Скарына пісаў пра яго: «Натуральны

Вяява натарыуса на карціне XVI стагоддзя фламандскага жывапісца Квенціна Масэйса.

закон трымаецца вось на чым: рабіць іншым тое, чаго сам ад іх хочаш, і не рабіць іншым таго, чаго сам ад іх мець не хочаш... Гэты натуральны закон запісаны ў сэрцы кожнага асобнага чалавека».

«Пісанае права», паводле Скарыны, грунтуецца на натуральным праве, выходзіць з яго. У Бібліі пісанае права найперш зафіксавана ў выглядзе так званага Дэкалога — дзесяці Божых Запаветаў, якія былі запісаны на скрыжальных Майсея. Наступным быў закон Святога Евангелля, дадзены Ісусам Хрыстом і заснаваны на прынцыпах любові. У наступным гэтыя законы былі развіты святымі айцамі як законы духоўныя. І, урэшце, апошнімі паўсталі законы свецкія, якія павінны зыходзіць з законаў духоўных і ім падпарадкоўвацца.

³⁴ Дарашкевіч, В. Вялікі ўсходнеславянскі першадрукар і асветнік-гуманіст / В. Дарашкевіч // Францыск Скарына: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. — Мінск, 1988. — С. 24—25.

³⁵ Сказанне доктара Францыска Скорины с Полоцька ў Книги Второго Закона Моисеова // Книги пятыи Моисеовы зовемыи от еврей Гельгадворимъ, по греческии Деветерономось, по латине Секунда Лекс, а по руску Вторый Закон. — Прага: выд. Ф.Скарыны, 1519. — Л.1 адв. — 4 адв. — Л.1 адв.— 2.

³⁶ Подокшин, С. А. Франциск Скорина / С. А. Подокшин. — Москва: Мысль, 1981. — 215 с. — С. 100—101.

Сокал, С. Ф. «Закон прироженный» / С.Ф. Сокал // Францыск Скарына і яго час: энцыкл. давед. / рэдкалегія: І. П. Шамякін (галюны рэдактар) і інш. — Мінск: БСЭ, 1988. — С. 337.

Яскевіч, А. Францыск Скарына як духоўны пісьменнік / А. Яскевіч // 480 год беларускага кнігадрукавання: Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў — Мінск: Беларуская навука, 1998. — Кн. 9: Беларусіка/ гал. рэд. А. Мальдзіс. — С. 68—69.

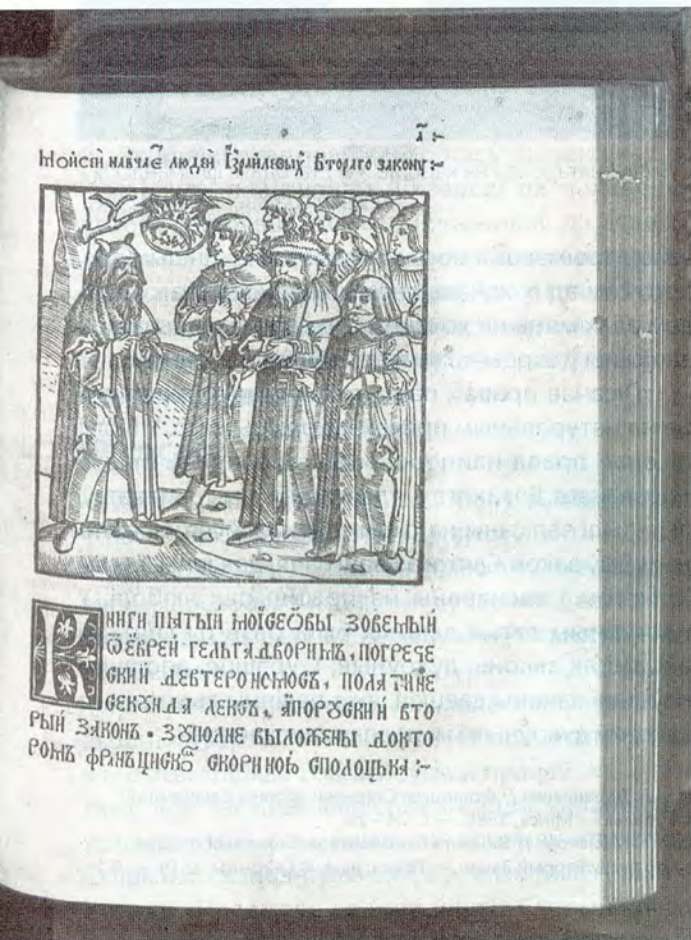
Адвакат, пракурор і натарыус. Гравюра XVII стагоддзя.

Скарына адзначае неабходнасць арыентаваць прававую сістэму кожнай краіны на ўласныя рэаліі, на асаблівасці свайго народа: «земскія правы, ухваленыя кожным народам разам з іх старэйшымі такімі, якімі падаюцца ім прымальнымі. І з гэтай прычыны людзі не імкнуцца да аднастайнасці, бо тут — гэтай, там — той, дзесьці іншай мовай карыстаюцца. Толькі ў тым імкнуцца да згоды, каб правы іх або закон былі паважаныя, справядлівыя, моцныя, неабходныя, карысныя, адпаведныя натуры, звычайам зямлі, часу і месцу, зразумелыя, без выключэнняў, не для карысці аднаго чалавека, а для ўсеагульнага добра напісаных».

Звяртае на сябе ўвагу тое, што беларускі асветнік вылучае розныя віды законаў ці праў: усеагульныя, язычніцкія, царскія, рыцарскія (ваенныя), гарадскія, марскія, купецкія, асобна Закон Божы. Падобныя выказванні падкрэсліваюць імкненне Францыска Скарыны да сістэматызацыі і класіфікацыі матэрыялу, сведчаць пра яго аналітычныя і дыдактычныя здольнасці. А з іншага боку, яны сведчаць пра аўтара як пра зацікаўленага і дасведчанага правазнаўцу, чые погляды адлюстроўвалі перадавыя дасягненні прававой навукі.

Стройная ідэя прававой сістэмы была арыентавана на ідэал справядлівага чалавека і дасканаласці грамадства. Гэты ідэал можа быць дасягальным толькі шляхам захавання маральных прынцыпаў хрысціянскага свету пры ўмацаванні натуральнага права. Хрысціянскіх законаў добра і справядлівасці было б дастаткова, калі б усе людзі кіраваліся імі ва ўсіх сваіх учынках. Аднак, і Скарына гэта разумее, такое спадзяванне з'яўляецца ідэалістычным, і рэальнае жыццё ведае шмат прыкладаў, калі людзі кіруюцца зусім немаральнымі прынцыпамі. Таму для рэгулявання нашага штодзённага жыцця неабходныя законы, якія забяспечваюць парадак і бяспеку.

Захаванню вяршэнства права ў грамадстве, на думку Скарыны, спрыяе наяўнасць моцнай судовай улады, суддзяў, якія, «як роўныя і таварышы, даючы ім параду і чынячы між імі справядлівасць». Для падмацавання сваіх слоў Скарына-правазнавец спасылаецца на словы Майсея — першага з вялікіх прарокаў: «Пастаўце сабе суддзяў і наглядчыкаў, ...каб судзілі народ

Майсей навучае людзей Израйлевых Другому Закону. Гравюра Скарыны з Кнігі Другі Закон.

судом справядлівым; і хай не схіляюцца ні на чый бок, і не зважаюць на асобы, і не прымаюць дарункаў, паколькі дарункі слепаць вочы мудрых і змяняюць словы справядлівых. Чыніце па праўдзе...»

Францыск Скарына выказваў дастаткова наватарскія ідэі пра роўнасць усіх перад законам, а таксама пра галоснасць законаў і даступнасць ведаў пра закон для кожнага. Ужо толькі гэта было вельмі наватарскім для сыходзячага Сярэднявечча. На думку некаторых даследчыкаў, прапанаваная Францыскам Скарынам стройная сістэма права зрабіла ўплыў на распрацоўку Статута Вялікага Княства Літоўскага 1529 года³⁷, а таксама наступных яго рэдакцый 1566 і 1588 гадоў.

Кнігавыдавец

Асветнік з Полацка не пайшоў шляхам перапісвання кніг Бібліі ў адзінкавых асобніках для царкоўнага ўжытку, як гэта бывала раней. Ён абраў іншы шлях: дзякуючы перакладу Святога Пісання на родную мову і тыражаванню кніг друкарскім спосабам здолеў данесці Слова Богае і мудрасць многіх пакаленняў чалавецтва да самых шырокіх колаў насельніцтва — шляхты і мяшчан, духавенства і свецкіх асоб, людзей розных паводле свайго этнічнага і сацыяльнага паходжання, дастатку, месца жыхарства, прафесіі.

Для здзяйснення сваіх планаў беларускі вучоны абраў Прагу, якая на той час славілася высокім узроўнем развіцця культуры, і дзе ўжо існавалі свае традыцыі кнігадрукавання.

Відавочна, што Францыск Скарына меў намер выдаць усе кнігі Бібліі³⁸. За адносна непрацяглы час — з 1517 да 1519 года — ён паспеў падрыхтаваць і выдаць друкам больш за палову кніг

Старога Запавету — першай, больш старажытнай часткі Бібліі, створанай яшчэ да ўзнікнення хрысціянства.

На некаторых кнігах ёсць дакладная дата выдання (ці, хутчэй за ўсё, дата падпісання кнігі ў друк). Першай такой датаванай кнігай з'яўляецца Псалтыр, які выйшаў 6 жніўня 1517 года. Менавіта гэта выданне і стала першай беларускай кнігай.

У далейшым — ажно да канца 1519 ці пачатку 1520 года — у невядомай сёння пражскай друкарні Францыск Скарына выдаў яшчэ не менш чым 22 кнігі³⁹. Магчыма, выданняў было больш, але не ўсе з іх захаваліся да нашага часу. Ёсць меркаванне, што беларускі асветнік нават мог выдаць у Празе ўсе кнігі Старога Запавету⁴⁰. Справа ў тым, што некаторыя яго кнігі захаваліся ў адзінкавых экзэмплярах, таму можна думаць, што іншым магло пашчасціць яшчэ менш. Ёсць таксама рукапісныя копіі кніг, нібыта выдадзеныя Скарынам, але не вядомыя нам ні ў адным друкаваным экзэмпляры⁴¹.

Як бы тое ні было, Скарына выдаў у Празе дакладна 23 кнігі. Гэта значна больш, чым было выпушчана ўсімі іншымі выдаўцамі кірылічных кніг таго часу.

Усе пражскія выданні Скарыны вылучаліся выразным рэнесансным стылем і прыгожым мастацкім афармленнем. У гэтых кнігах было змешчана больш за 40 сюжэтных гравюр, шматлікія ініцыялы, застаўкі і канцоўкі.

У той жа час Скарына арыентаваўся на выпуск не вельмі дарагога выдання, якое маглі б сабе дазволіць многія грамадзяне на яго Радзіме, а не толькі невялікае кола заможных магнатаў і манастыроў. Магчыма, менавіта таму ён не публікаваў Біблію цалкам — у адным аб'ёмным

³⁷ Юхо, І. «Языком власным права списание маем...» Да 400-годдзя Статута Вялікага княства Літоўскага / І. Юхо // Беларусь. — 1988. — № 12. — С. 18—19.

³⁸ Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына: у паціне версій, стэрэатыпаў і міфаў / Г. Я. Галенчанка // Российские и славянские исследования: науч. сб. / Белорус. гос. ун-т.; отв. редакторы: А. П. Сальков, О. А. Яновский [и др.]. — Минск, 2008. — Вып. 3. — С. 129. Дарашкевіч, В. Вялікі ўсходнеславянскі першадрукар і асветнік-гуманіст // Францыск Скарына: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. — Мінск, 1988. — С. 12.

³⁹ Sokolová, F. K 500. výročí narození F. Skoryny / F. Sokolova // Francisko Skoryna v díle českých slavistů: Sborník k 500 jubileu narození významného běloruského humanisty, 1490—1990; Vyber uspor.: Františka Sokolová. — Praha: Národní knihovna: Slovanská knihovna, 1992. — S. 7, 9.

⁴⁰ Неміроўскі, Я. Л. «Біблія» / Я. Л. Неміроўскі // Францыск Скарына і яго час: энцыклапедычны даведнік / рэдкалегія: І. П. Шамякін (галоўны рэдактар) і інш. — Мінск: БСЭ, 1988. — С. 264.

⁴¹ Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына: Спадчына і пераемнікі: анатаваны бібліяграфічны паказальнік / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; рэдактар Т. І. Рошчына. — Мінск, 2002. — С. 15—20. Неміроўскі, Я. Л. «Біблія» / Я. Л. Неміроўскі // Францыск Скарына і яго час: энцыклапедычны даведнік / рэдкалегія: І. П. Шамякін (галоўны рэдактар) і інш. — Мінск: БСЭ, 1988. — С. 264.

томе. Ён выдаваў кожную біблейскую кнігу асобным выпускам — невялікім, але даступным. Гэтымі ж прычынамі можа быць патлумачаны больш зручны для хатняга выкарыстання невялікі фармат кніг Скарыны.

Пасля пераезду на Радзіму — у Вялікае Княства Літоўскае — Францыск Скарына вырашыў працягнуць сваю выдавецкую дзейнасць. Тут каля 1522 года ён выдаў «Малую падарожную кніжку», а ў 1525 годзе — «Апостал».

Ёсць усе падставы меркаваць, што і пасля Францыск Скарына меў намер прадоўжыць сваю выдавецкую дзейнасць, аднак розныя неспрыяльныя умовы не дазволілі гэтаму намеру ажыццявіцца.

Нагадаю, вяртаючыся ў 1530 годзе з Кёнігсберга ў Вільню, Францыск Скарына вывез двух майстроў, адзін з якіх быў друкаром. Верагодна, ён спадзяваўся на далейшую выдавецкую дзейнасць ў Вільні. Да таго ж ёсць сведчанні, што ў Кёнігсберг Скарына прыехаў па запрашэнні мясцовага герцага Альбрэхта менавіта для таго, каб яе там распачаць.

Першадрукар

Першадрукар — гэта тое слова, якое сёння найбольш часта можна сустрэць побач з іменем Францыска Скарыны.

Аднак найбольш верагодна, што ўласна друкарскай дзейнасцю беларускі асветнік пачаў займацца толькі на Радзіме — у Вялікім Княстве Літоўскім. Каб называць Скарыну друкаром у дачыненні да яго дзейнасці ў Празе, нам пакуль недастаткова доказаў.

Напэўна, у Празе Францыск Скарына скарыстаўся паслугамі адной з наяўных там друкарняў. Кнігадрукаванне ў сталіцы Чэхіі на той час ужо дасягнула даволі высокага ўзроўню і налічвала некалькі дзесяцігоддзяў гісторыі⁴². Шматлікія чэшскія друкары з ахвотаю бралі заказы ад разнастайных выдаўцоў і дасягнулі высокага майстэрства.

Не маючы адмысловага вопыту (Скарына ўсё ж вучыўся зусім іншаму), а таксама вялікага капіталу і не будучы нават грамадзянінам Чэхіі, яму было б цяжка заснаваць тут сваю друкарню. Ды і сам

⁴² Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына: у паціне версій, стэрэатыпаў і міфаў / Г. Я. Галенчанка // Российские и славянские исследования: науч. сб. / Белорус. гос. ун-т.; отв. редакторы: А. П. Сальков, О. А. Яновский [и др.]. — Минск, 2008. — Вып. 3. — С. 128.

Скарына быў, відаць, моцна заняты перакладчыцкай, літаратурна-рэдакцыйнай і выдавецкай падрыхтоўкай кніг Бібліі. Нарэшце, немалаважна і тое, што ён першым з усходніх славян займаў намер выпускаць друкаваную кнігу і не мог быць упэўненым, што гэты бізнес будзе ўдалым. Таму трэба думаць, што свае кнігі ён пачаў друкаваць у адной з мясцовых друкарняў Прагі.

Апошнюю думку пацвярджаюць наступныя назіранні чэшскіх даследчыкаў: у час выдавецкай працы Францыска Скарыны ў Празе знізілася кнігавыдавецкая актыўнасць найбольш вядомых пражскіх друкароў — Яна Севярына, Мікалая Конача, Яна Шмяргоўскага. Магчыма, гэта было звязана з тым, што адна з гэтых друкарняў выконвала вялікі заказ прыезджaga выдаўца.

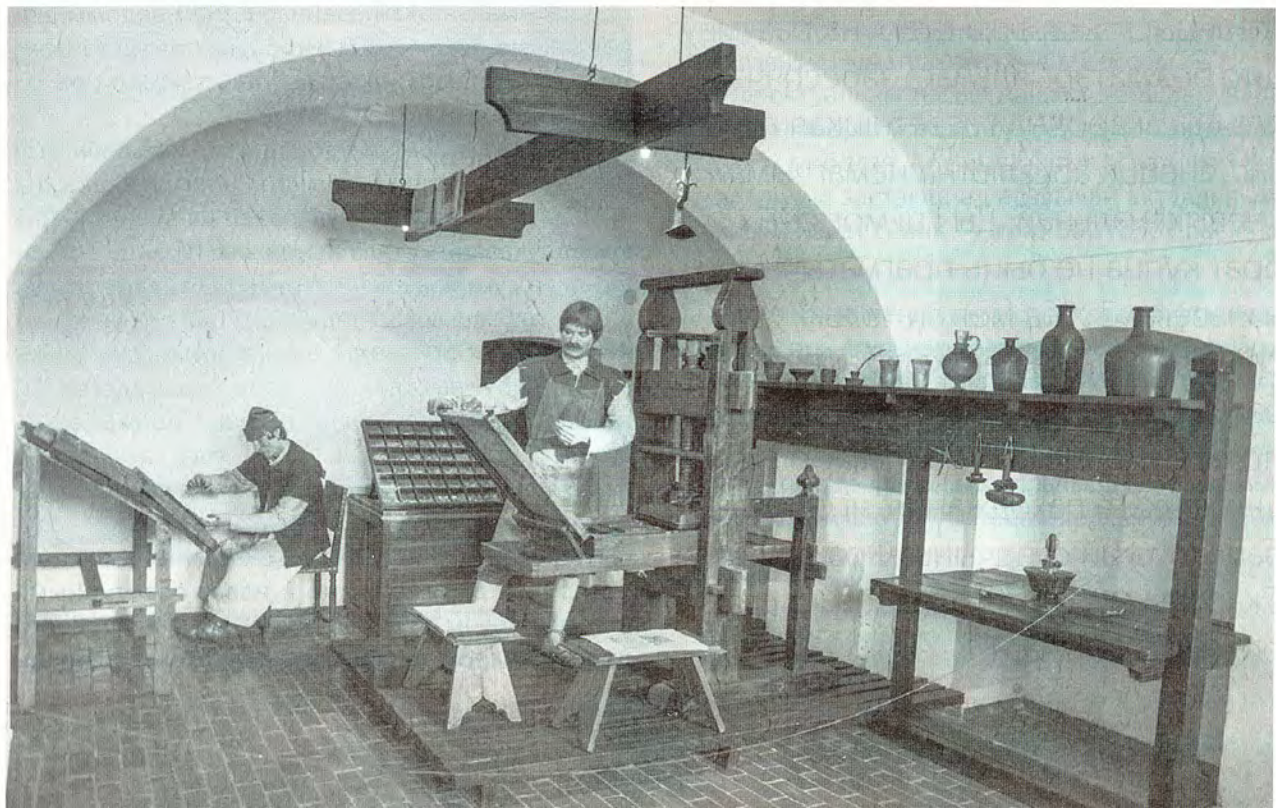
У любым выпадку Скарына быў вымушаны ў Празе даволі глыбока пагрузіцца ў працэс друкавання кнігі, а, верагодна, і прыняць непасрэдны ўдзел у друкарскай працы. У прыватнасці, ніколі дагэтуль у Празе кнігі не друкаваліся кірылічным шрыфтам, што патрабавала ад яго пэўных захадаў па распрацоўцы макета новага

шрыфту, які ў далейшым адліваўся ў майстэрні па вырабу шрыфтоў. Магчыма, Скарына прымаў удзел у вырабе матрыц для друкавання ініцыялаў і розных дэкаратыўных заставак. Такую працу чэшскія майстры не здолелі б выканаць самі: ініцыялы ствараліся адмыслова для малавядомага ў Празе кірылічнага алфавіта, а застаўкі былі выкананы з захаваннем стылістыкі праваслаўных рукапісаў.

Гэтыя веды, верагодна, істотна дапамаглі палачаніну, калі ён пераехаў у Вільню і распачаў тут сваю выдавецкую дзейнасць. Але на гэты раз, хутчэй за ўсё, Скарына быў вымушаны стварыць уласную друкарню, а яшчэ і кіраваць друкарскім працэсам. Вядома, што гэтая друкарня знаходзілася ў доме «найстаршага бурмістра» (старшыні гарадскога магістрата) Якуба Бабіча⁴³. У надрукаваных тут каля 1522 года «Малой падарожнай кніжцы» і ў 1525 годзе «Апостале» бачныя многія рысы папярэдніх пражскіх выданняў. Верагодна, Скарына перавёз у Вільню разам з асабістымі рэчамі і некаторыя друкарскія матэрыялы.

⁴³ Vladimirovas, L. Pranciskusk Skorina — Vilniaus spaudos pradininkas / L. Vladimirovas. — Vilnius: Valstybine politines ir mokslines literaturos leidykla, 1956. — P. 23.

Гячаускас, Э. Франциск Скорина — секретарь виленского епископа Иоанна из князей литовских / Э. Гячаускас // Федоровские чтения 1982: материалы научной сессии, посвященной теме «История книги в Литве. Русско-литовские книжные связи», 1982 г., Вильнюс / отв. ред. Е. Л. Немировский. — Москва, 1987. — С. 63.

Экспазіцыя Музея беларускага кнігадрукавання ў Полацку.

Ганс Гальбейн. Партрэт купца (1532).

З гэтай прычыны Францыск Скарына абгрунтавана лічыцца першым беларускім і ўсходнеславянскім друкаром, першым друкаром у Вялікім Княстве Літоўскім і заснавальнікам

Францыск Скарына цудоўна разумеў, што без матэрыяльнага забеспячэння яго высакародная асветніцкая праца застанецца абсалютна немагчымай і невыканальнай. Ды і ці мог сын і брат купца не быць прагматычным чалавекам? Хіба мог ён толькі спадзявацца на лёс, калі хацеў бачыць сапраўдныя вынікі сваёй працы? Не маючы ні высакароднага шляхецкага паходжання, ні багатай бацькоўскай спадчыны, Францыск Скарына мусіў спадзявацца на свае розум і здольнасці

першай друкарні на тэрыторыі Усходняй Еўропы. Дзякуючы дзейнасці Скарыны беларуская друкаваная кніга ад самага першага выдання вызначалася высокім мастацкім і паліграфічным узроўнем выканання.

Прадпрымальнік

Францыск Скарына паўстае як энергічны прадпрымальнік, які пастаянна займаўся самаўдасканаленнем, шукаў новыя шляхі і новыя сферы дзейнасці. Ён імкнуўся не толькі даць людзям святло ведаў, але і шукаў магчымасці для заробку.

Францыск Скарына цудоўна разумеў, што без матэрыяльнага забеспячэння яго высакародная асветніцкая праца застанецца абсалютна немагчымай і невыканальнай. Ды і ці мог сын і брат купца не быць прагматычным чалавекам? Хіба мог ён толькі спадзявацца на лёс, калі хацеў пабачыць сапраўдныя вынікі сваёй працы? Не маючы ні высакароднага шляхецкага паходжання, ні багатай бацькоўскай спадчыны (паводле дакументальных крыніц вядома, што ён быў бедным чалавекам), Францыск Скарына мусіў спадзявацца на свае розум і здольнасці.

Таму нават яго выдавецкую працу трэба разглядаць не толькі ў святле асветніцкай місіі і высакародных помыслаў, але і з боку яго прадпрымальніцкай дзейнасці. Нам вядомы шэраг дакументаў, у якіх ідзе гаворка пра адстойванне ім сваіх правоў на маёмасць, а таксама пра захады па продажы ўласных кніг.

Скарына як сапраўдны прадпрымальнік быў гатовы рызыкаваць, пачынаць новыя справы, на якія ніхто з яго сучаснікаў раней не адважваўся. І кнігадрукаванне стала адной з іх. Францыск Скарына не сумняваўся ў патрэбе ўкладваць сродкі ў сваю адукацыю, бо ведаў, што яна прынясе яму не толькі добрыя веды, але і магчымасць іх выкарыстаць з выгадай для сябе і грамадства. Ён не баяўся мяняць месца працы і пражывання, спецыфіку дзейнасці і кожны раз самааддана пагружаўся ў новае, дасягаючы мала каму даступных вышыняў.

Некаторыя ініцыятывы Скарыны выглядалі не проста рызыкаўнымі, а нават авантурнымі. Менавіта такім трэба лічыць вываз з Кёнігсберга двух майстроў — медыка і друкара — супраць

волі мясцовага герцага. Авантурнай была і спроба, пра якую з вялікай доляй верагоднасці кажуць даследчыкі, прывезці свае кнігі на продаж у Маскву. Безумоўна, там нечуваная навіна (друкаваныя кнігі) была ўспрынята адмоўна як неадпаведная старадаўнім традыцыям, і кнігі былі спалены⁴⁴.

Сёння мы ведаем тое, што прадпрымальніцкі талент праявіўся ў Скарыны яшчэ ў маленстве і захаваўся да апошніх дзён. Вядома, што ён падтрымліваў дзелавыя і фінансавыя зносіны з жыхарамі Вялікага Княства Літоўскага амаль да сваёй смерці, жывучы шмат гадоў на чужыне.

Патрыёт

Прынцыпова важна, што для Скарыны вобраз паўнацэннага грамадзяніна непарыўна звязаны з наяўнасцю патрыятычнага пачуцця. Найбольш ярка і пераканаўча гэта думка ўвасобілася ў прадмове беларускага творцы да «Кнігі Юдзіф». У ёй пісьменнік параўноўвае чалавека з іншымі жывымі істотамі і на аснове гэтага параўнання

Некаторыя ініцыятывы Скарыны выглядалі не проста рызыкоўнымі, а нават авантурнымі. Менавіта такім трэба лічыць вываз з Кёнігсберга двух майстроў — медыка і друкара — супраць волі мясцовага герцага

сведчыць пра агульную для іх любоў да роднага куточка зямлі, дзе яны нарадзіліся і былі ўзгадаваны.

Тым самым Францыск Скарына даказвае яшчэ адну важную для свайго часу ісціну: ён сцвярджае права грамадзян розных краін ганарыцца і любіць сваю Айчыну, выступае за роўнасць усіх народаў між сабою і за каштоўнасць кожнага з іх паасобку. Выконваючы ўласны заповіт, слаўны палачанін у кожнай са сваіх кніг абавязкова падкрэсліваў сваё паходжанне і з нязменнай павагай да роднага месца пазначаў, што кніга «выкладзена доктарам Францыскам Скарынам са слаўнага горада Полацка».

Трэба быць удзячнымі Францыску Скарыне, бо менавіта ад яго пачынаецца беларускае нацыянальнае пісьменства, якое мае сваёй мэтай аддавае служэнне роднаму слову. Скарына першым гэтак даступна распавёў пра значнасць роднага слова для паўнацэннага фарміравання сапраўднага грамадзяніна і шматбакова развітай асобы.

Інтэлектуальны пасыл нашага першадрукара быў скіраваны на ўсе саслоўі беларускага грамадства XVI стагоддзя. Але выказаныя асветнікам погляды і думкі застаюцца надзвычай актуальнымі і важнымі нават сёння — праз 500 гадоў пасля іх стварэння.

Такім чынам, сёння мы можам даволі ўпэўнена гаварыць пра агульнаасветны характар творчасці Францыска Скарыны і пра яго значную ролю ва ўваходжанні айчынай культуры ў агульначалавечы культурны працэс. Яго шматграннасць, шматбакая развітасць і здольнасць праявіць сябе ў самых розных кірунках з'яўляюцца сведчаннем асобы эпохі Рэнесансу — універсальнай асобы.

⁴⁴ Брага, С. Доктар Скарына ў Маскве / С. Брага. — Мюнхен, 1963. — 32 с.

Дарашкевіч, В. Вялікі ўсходнеславянскі першадрукар і асветнік-гуманіст / В. Дарашкевіч // Францыск Скарына: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. — Мінск, 1988. — С. 16.